

*Близнюк К. Р.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри загального і слов'янського мовознавства
Національного університету «Кієво-Могилянська академія»**<https://orcid.org/0000-0001-8394-3079>*

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ АНТОНІМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ СЛАВЕНКИ ДРАКУЛІЧ

Анотація. Стаття присвячена особливостям добору увиразнювальних засобів у художній публіцистиці хорватської письменниці та журналістки Славенки Дракуліч. У ході дослідження виявлено, що творчість авторки не піддавалася аналізу українських вчених-лінгвістів, спорадичну увагу їй приділяли літературознавці О. Антонова, Т. Гундорова, Ю. Писаренко та історики О. Бетлій, В. Пресіч, проте специфіка текстів С. Дракуліч спонукає до вивчення використаних мовних засобів як в оригіналах, так і в перекладах.

На матеріалі українського перекладу есе зі збірки «Вони б і мухи не скривдили. Воєнні злочинці на суді в Гаазі» досліджено особливості використання антонімів та антонімічних конструкцій, визначено їхні стилістичні та текстотвірні функції, простежено сугестивний потенціал. Встановлено, що явище антонімії проявляється на трьох текстових рівнях: лексичному (через добір традиційних слів та творення okazionalnih авторських антонімів), синтаксичному (через протиставну побудову речень і абзаців) та композиційному (загальна контрастність оповіді). На всіх трьох рівнях головним протиставленням є різниця між звичайною людиною та воєнним злочинцем. Авторка дошукується прихованих ознак садиста й соціопата в довірених описах головного героя, а водночас намагається побачити людські риси в підсудному Гаазького трибуналу.

Зіставлення перекладного матеріалу з оригіналом показало, що Р. Свято вдається до еліпсису та парцеляції для побудови більш коротких і влучних, а тому більш експресивних і сугестивних синтаксичних конструкцій. Тобто не просто перекладає, а співтворить текст, що робить його сильнішим та яскравішим для українського читача. Втім, ідіоматичні значення окремих сполук не вдалося зберегти.

Проаналізований матеріал показав, що мова творів С. Дракуліч специфічна й варта уваги вчених-лінгвістів, адже детальне її вивчення дозволить робити якісніші переклади, що краще передаватимуть авторські смисли.

Ключові слова: художня публіцистика, есе, стилістична функція, антонім, антитеза, оксиморон.

Постановка проблеми. Творчість хорватської письменниці та журналістки Славенки Дракуліч не відома широко вітчизняним читачам і привертає увагу переважно тих, хто цікавиться історією колишньої Югославії. Хоча з 2018 р. в українському перекладі вийшло кілька праць: «Вони б і мухи не скривдили. Воєнні злочинці на суді в Гаазі» (видавництво «Комора», 2018 р., переклад Р. Свято), «Як ми пережили комунізм і навіть сміялися» (видавництво «Yakaboo Publishing», 2019 р., переклад Р. Свято), «Ніби мене нема(є)» (видавництво «Комора»,

2020 р., переклад І. Маркової), «Кафе «Європа». Життя після комунізму» (видавництво «Yakaboo Publishing», 2020 р., переклад Р. Свято), «Кафе «Європа». Повернення. Як пережити посткомунізм» (видавництво «Yakaboo Publishing», 2021 р., переклад Р. Свято), – тексти С. Дракуліч мало досліджені, проте мова художньої публіцистики авторки повна увиразнювальних засобів, стилістичних прийомів, а тому варта уваги й детального аналізу в тому числі на матеріалі українських перекладів.

Аналіз останніх досліджень. Творчість С. Дракуліч в українському науковому дискурсі висвітлювали переважно вчені з галузі літературознавства та історії. Зокрема, О. Антонова згадує про хорватку С. Дракуліч у дисертації, присвяченій сербській літературі, на тему «Рефлексія балканської кризи 90-х років ХХ ст. у сучасній сербській прозі (після 2000 року)» [1]. Т. Гундорова звертається до С. Дракуліч, досліджуючи механізми європейського ресентименту у творчості А. Стасюка та Ю. Андруховича [2]. О. Бетлій пропонує студентам демонструвати розуміння образу «комуністичної» Європи на прикладі одного з розділів книжки «Як ми пережили комунізм і навіть сміялися» у межах курсу «Ментальні мапи європейського простору: погляд ХХ ст.» [3]. Ю. Мелков цитує уривки з «Балканського експресу», обдумуючи «єдність багатоманіття» сучасного світу [4]. Ю. Писаренко звертає увагу на тексти «Божественний голод» і «Мармурова шкіра», досліджуючи специфіку співвіднесення фіктивного й дійсного у структурі автобіографічного дискурсу хорватської жіночої прози [5]. В. Пресіч аналізує особливості конструювання пам'яті про комуністичне минуле на прикладі есеїв «Назад у минуле» та «Про прання», описуючи методи й прийоми вивчення такого типу текстів у рамках спецкурсу «Історія і пам'ять у східноєвропейських культурах» [6]. Як видно, художня публіцистика С. Дракуліч не піддавалася аналізу лінгвістів, проте мовне багатство, складність дібраних засобів і необхідність створення якісних перекладів спонукає до розгляду її есеїв під мовознавчим кутом.

Мета статті. Метою статті є дослідження стилістичних функцій, що їх виконують антоніми та антонімічні конструкції в художній публіцистиці С. Дракуліч на прикладі есе зі збірки «Вони б і мухи не скривдили». Для досягнення поставленої мети буде виконано такі завдання: вичленувати антоніми та антонімічні конструкції з тексту есе «Він би й мухи не скривдив» в українському перекладі Р. Свято; простежити їхній вплив на естетику та емоційність тексту, виявити сугестивний потенціал, визначити роль антонімії у текстотворенні; порів-

няти особливості добору антонімів та антонімічних конструкцій в авторському оригіналі й тексті українського перекладу; назвати перекладацькі стратегії, застосовані Р. Свято під час роботи з художньою публіцистикою С. Дракуліч.

Виклад основного матеріалу. Збірка есеїв «Вони б і мухи не скривдили» постанала в результаті спостережень авторки за розглядами справ воєнних злочинців на засіданнях Міжнародного кримінального трибуналу в Гаазі. Славенка Дракуліч намагається зрозуміти: «Що перетворює цілком притомних та цивілізованих людей, які нічим не відрізняються від інших у буденному житті, на вбивць і гвалтівників під час війни? І чи будь-хто з нас теж потенційно може стати злочинцем у відповідних умовах?» [7, с. 2]. Двоїстий характер аналізованих постатей і протиставлення мирного життя та війни зумовлює активне використання слів-антонімів, утворення оксиморонів та антитегічну композицію текстів.

Найяскравіше принцип контрастності проявився у шостому розділі, від якого й походить назва усього видання, «Він би й мухи не скривдив». Тут читач знайомиться з Гораном Єлісичем (серб. Горан Єлісич) – боснійським сербом родом із Бієліни, засудженим за масові розстріли в поліційному відділку в Брчко. Він називав себе «сербським Адольфом Гітлером» і визнав перед Міжнародним кримінальним трибуналом у справах колишньої Югославії, що власноруч вбивав боснійських мусульман та хорватів [8]. Проте масштабність злочинів і звірячу жорстокість І. Єлісича читач усвідомлює тільки із середини твору; на початку перед ним постає звичайний чоловік, хороший сусід і захоплений рибалка, що не дає ніяких натяків на його майбутні вчинки.

У структурі есе реалізується текстотвірні функції анти тези: спершу через голоси друзів, сусідів, знайомих із мирного часу ми бачимо нейтральний і навіть позитивний опис Єлісича: *мав вигляд найліпшого приятеля, сусіда, ідеального зятя; світле обличчя; вихованій і приємній, хороший, не жадібний, чемний, вірний і надійний, чесний; дуже терпляча людина; не мав нічого спільного з жорстокістю; приємний і спокійний чоловік, особа, яка й мухи не скривдить; готовий ризикувати заради інших; готовий усім допомогти; з ним не було страшно.* Далі свідчення жертв війни й запрошених на трибунал психіатрів показують його темну сторону: *холоднокрівно вбити; вбивав безладно, ексцентрично, і, здається, йому це сподобалося; жорстокість природи; був антисоціальним індивідом, нарцисичним, незрілим, і праснув визнання; мав межову особистість, себто особистість на межі перверсивності; відразливий, звірячий і садистський; відчував втіху від убивства; йому приємно вбивати; не виявляв правдивого розкаяння.* Авторка формує цілу низку контекстуальних антонімів, протиставляючи друга й сусіда холоднокрівному вбивці, приємну й спокійну людину – антисоціальному індивідові, чемну й терплячу особу – садистові. Такі авторські антоніми «допомагають створити контрастну характеристику» образу [9, с. 64], підсилюють напруженість і сугестивність тексту.

Особливою деталлю постають очі та обличчя Горана Єлісича: *ясне, спокійне обличчя; жвавий погляд; відкрита усмішка; особливі очі, ніби повні мутної води; був на симуляторах; своїми очима він вселяв [sic] якийсь страх; погляд Єлісича владний і жорстокий; очі не сміялися; Очі засяли дивним блиском; він був збуджений, знервований.* На початку есе маємо лише коротку згадку про усміхнене, спокійне обличчя та жвавий погляд, натомість жертви розповідають про патологічну

енергійність, збудження, як на стимуляторах, погляд мутний і страшний, відсутність усмішки. Контрастний опис посилює враження від образу воєнного злочинця, уявляє двоїстість характеру, розщеплюючи його риси на дрібні компоненти.

Антитегічність тексту помітна не тільки на рівні загальної композиції, а й у межах окремих речень. Тут авторка підкреслено протиставляє два протилежні об'єкти, явища, поняття, підсилюючи експресивність і переконливість описуваного. Так, речення «*Мир скінчився – почалася війна*» [7, с. 80] (в оригіналі «*There was no longer peace; now there was war*» [10, с. 81]) виступає переломним моментом у тексті, бо ділить на «до» і «після» не тільки історію Горана Єлісича, його характер і вчинки, а й долі жертв війни, ба більше – цілих поколінь мешканців тодішньої Югославії. Варто відзначити еліптичність конструкції в українському перекладі. Р. Свято випускає окремі деталі з авторського тексту, чим робить це важливе для всього тексту речення конденсованішим і тому гострішим, сугестивнішим, майже афористичним.

Наступний приклад антитегічної побудови тексту знаходимо в описі масштабності злочинів І. Єлісича: *Подейкували, що в травні 1992 року за вісімнадцять днів він власноруч стратив понад сто в'язнів. Він вихвалявся, що мусив убити від двадцяти до тридцяти осіб, перед тим як вип'є ранкову каву. А засудили його, бо вдалося довести вбивство тринадцяти людей* [7, с. 78]. Протиставлення тринадцяти й понад сотні вбивств викриває недосконалість слідчої й судової системи, неможливість по-справжньому покарати воєнних злочинців і відновити справедливість для їхніх жертв. Перекладний текст у цьому уривкові мало відрізняється від оригінального, оскільки основний акцент стоїть на цифрах: *Allegedly, he single-handedly executed more than a hundred prisoners in eighteen days in May 1992. He bragged that he had to kill twenty to thirty people before he took his morning coffee. He was sentenced because his killing of thirteen of them was proved* [10, с. 79].

Спокійне обличчя й нервово погойдування ноги засвідчують, що в зоні спокійному й тихому І. Єлісичі під час засідання Гаазького трибуналу досі сидить збуджений воєнний злочинець: *...сидячи в судовій залі з бездоганно спокійним обличчям, він нервово гойдав ногою під столом* [7, с. 76]. Цього разу перекладачка втратила частину закладеного авторкою смислу. С. Дракуліч в оригінальному тексті звертає увагу не просто на погойдування ноги, а на звичку, тобто говорить про тяглість – те, що субтельно проявлялося в І. Єлісичі до війни й в усіх його діяннях та проступає зараз: *...he had a habit of shaking one leg nervously under the desk while sitting in the courtroom with a perfectly calm expression on his face* [10, с. 77].

В іншому контрастному описі І. Єлісича авторка характеризує його як маленьку людину, що зовсім недавно була особою, наділеною абсолютною владою: *A little man from Bijeljina, a farm mechanic just out of prison, a fisherman, a nobody – he suddenly had absolute power* [10, с. 82]. *Маленька людина з Бієліни, механік із ферми, який щойно вийшов із в'язниці, рибалка, по суті, ніхто, – і от він раптом отримує абсолютну владу* [7, с. 80]. Фактично перед нами «антитегічність як принцип світобачення і світосприймання» у художньо-публіцистичному тексті, що «виявляється через цілу систему антитез, побудованих на зіставленні та (або) протиставленні однорівневих пар слів <...>, структур <...> та частин тексту – аж до антитези, якою може бути весь текст» [11, с. 368].

Г. Єлісич постає своєрідною людиною-оксимороном. Він убивця з дитинним обличчям, що вбиває гарно; одержима чистотою людини, яка робить брудну справу; бог смерті й симпатичний юнак; убивця і жертва. Ще на початку есе С. Дракуліч визнає: *Ми схильні вважати, що приємні на вигляд люди – добрі, а ті, які мають неприємний вигляд, – відповідно, злі. Насправді це зовсім не так. Але я ще ніколи не стикалася з таким – щоб особа з наївним, ледь не дитинним виразом обличчя була вбивцею, і мушу сказати, мене це вразило* [7, с. 67–68]. В оригіналі текст виглядає так: *We tend to believe that good-looking people are good, as we tend to see ugly people as mean. It doesn't have much to do with reality, of course. But I had never seen such a compellingly naive, boyish face belonging to a killer, and I must say that I was overcome with surprise* [10, с. 79]. Оксиморон у тексті – це «сильний, емоційно загострений і лаконічний засіб контрастного зіткнення понять» [12, с. 48], що допомагає у «гранично стислій і оновленій, незвичній формі розкрити внутрішню суперечливість описуваного явища» [12, с. 52].

Оксиморонність образу головного героя проявляється через його дії: *Єлісич міг бути чудовою людиною для своїх сусідів і друзів. І немає сумніву, що він був гарним рибалкою. Але, крім того, він був убивцею, і сам це визнав* [7, с. 79]. Оригінальний текст: *Jelisić might have been a nice guy to his friends and neighbors, and he was surely a good fisherman. But he was also a killer, as he himself admitted* [10, с. 79–80]. Тут варто відзначити конструкцію *nice guy*, котру вжито в прямому позитивному значенні для називання хорошої людини, що переважно є приємною, вірною, чесною, ніжною, співчутливою, вразливою, романтичною тощо. Водночас в англійській мові існує також сленгове значення цієї сполуки, скептичне й негативне: *nice guy* – це людина з прихованими мотивами, що спеціально поводить себе добре, аби отримати користь від свого оточення, але швидко злиться, якщо це не вдається [13]. Використання конструкції *nice guy* в оригінальному тексті додає амбівалентності образу Г. Єлісича, проте в українській мові перекладачеві не вдалося знайти еквівалент, тому довелося обмежитися прямим перекладом.

Висловлювання, що нібито належать Г. Єлісичу, також побудовані за принципом контрасту: *Я бачу, що вам страшно. І це гарно – вбивати людей ось так. Я вбиваю їх гарно. Я нічого не відчуваю* [7, с. 78]. Оригінальний текст: *I can see that you are scared. It is nice to kill people this way. I kill them nicely. I don't feel anything* [10, с. 79]. З одного боку, маємо антонімію почуттів – страх і повну відсутність емоцій, з іншого – оксиморон «вбивати гарно». Ця коротка репліка характеризує головного героя як соціопата, нездатного до типових людських переживань і закоханого в потворність. Проте далі читач дізнається, що любов Г. Єлісича до вбивств є антитетичною його природі й вподобанням: *Убивство – брудна справа, а Єлісич не любив бруду; він був одержимий чистотою* [7, с. 80]. В оригіналі ця теза є частиною більшого речення, тобто спостерігаємо парцеляцію як вибір перекладача для побудови коротшого, але виразнішого тексту: *... killing is a messy business, and Jelisić hated messiness; he was obsessed with cleanliness* [10, с. 81]. До парцеляції авторка вдається й надалі. Порівняймо: *Для в'язнів він був майже богом. Він піднісся високо, хизуючись своєю владою через вбивства в'язнів. І водночас це був той самий симпатичний юнак Горан, однієї миті своєї дочки* [7, с. 81]. *To the prisoners,*

he was like a god. He got high on showing off his power by executing prisoners, that nice-looking young man, Goran, from my daughter's generation [10, с. 82]. Варто звернути увагу на ще один прийом – творення експресивної антонімічної пари через гіперболізацію її компонентів. З одного боку, має місце спрощення образу Г. Єлісича до симпатичного звичайного юнака, хоча насправді до війни він був ув'язнений, а вступ до так званої поліції Сербської Республіки гарантував йому дострокове звільнення. З іншого боку, перед читачами постає майже бог, ким він теж не був, але здавався таким в очах в'язнів, оскільки йому було вирішувати, хто житиме, а хто помре.

Увесь текст від загальної його композиції, до структури й складників окремих речень чи абзаців побудований на протиставленні звичайної людини й воєнного злочинця. До кінця есе читач зник до цього і лише дізнається про нові деталі діяльності й відтінки характеру головного героя. Саме тому надзвичайно емоційно й гостро впливає на нього останнє несподіване протиставлення, запропоноване авторкою: *... even though he became an executioner, in a deeper sense he was himself a victim* [10, с. 82]; *... хоч він і став убивцею, в якомусь глибшому розумінні він був також і жертвою* [7, с. 81]. Такий елемент очуднення стає яскравою крапкою й підштовхує до переосмислення й примірювання на себе усього прочитаного про Г. Єлісича. Застосовуючи цей прийом, С. Дракуліч максимально тонко й детально описує всю складність особистості воєнного злочинця. Авторка не ділить людей на хороших і поганих, а показує їх в усіх тонах і напівтонах їхнього характеру. Як слушно зазначив дослідник її творчості І. Мішур: «Ми всі маємо потенціал робити добро, але також і зло. Як доброта людини, так і її нещастивість – це не титул, який, набувши, носиш усе життя. Це усвідомлення є для теперішніх злочинців втіхою та надією на можливу зміну у їхній власній долі, про що згадає святий Августин («Немає святого без минулого, ні грішника без майбутнього»), а для нинішніх добродійників пересторога» [14, с. 394].

Висновки. Есеїстика С. Дракуліч за характером добору мовних засобів, особливостями зображення ситуацій і фактів стоїть на межі між публіцистичним і художнім стилем. Текст насичений антонімами, оксиморонами, антитезами, що виконують важливі стилістичні та текстотвірні функції. У ході аналізу встановлено, що явище антонімії проявляється на трьох текстових рівнях: лексичному (через добір традиційних слів та творення оказіональних авторських антонімів), синтаксичному (через протиставну побудову речень і абзаців) та композиційному (загальна контрастність оповіді). На всіх трьох рівнях головним протиставленням є різниця між звичайною людиною та воєнним злочинцем. Авторка дошукується прихованих ознак садиста й соціопата в довоєнних описах Г. Єлісича, проте водночас намагається побачити людські риси в підсудному Гаазького трибуналу. В українському перекладі Р. Свято вдається до еліпсису та парцеляції для побудови коротших і влучніших, а тому більш експресивних і сугестивних синтаксичних конструкцій. Тобто не просто перекладає, а співтворює текст, що робить його сильнішим та яскравішим для українського читача. Втім, ідіоматичні значення окремих сполук не вдалося зберегти. Проаналізований матеріал показав, що мова творів С. Дракуліч специфічна й варта уваги вчених-лінгвістів, адже детальне її вивчення дозволить робити якісніші переклади, що краще передаватимуть авторські смисли.

Література:

1. Антонова О. К. Рефлексія балканської кризи 90-х років ХХ ст. у сучасній сербській прозі (після 2000 року) : дис. канд. філ. наук: 10.01.03. Київ, 2019. 220 с.
2. Гундорова Т. Транзитная культура и постколониальный ресентимент. *Новое литературное обозрение*, 2017. № 144, № 2. С. 397–406.
3. Бетлій О. В. Вивчення простору: методологічні засади викладання курсів з ментального картографування та міських студій. *Docendo discimus – Навчаючи вчимося : (методологія нових ділянок історичного знання та її впровадження у навчальні практики : до 25-річчя кафедри історії НаУКМА)*. Київ : Дух і Літера, 2020. С. 15–31.
4. Мелков Ю. Єдність, множинність і фрактальність культури в сучасному світі. *Humanitarian Vision*. 2016. Volume 2, number 2. P. 93–98.
5. Писаренко Ю. В. Особливості автобіографічного дискурсу у хорватській жіночій прозі 80-90-их рр. ХХ ст. (на прикладі романів Ірени Врклан та Славенки Дракуліч). *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2009. Випуск 10. С. 393–395.
6. Пресіч О. В. Виміри пам'яті про комунізм в есеїстиці Славенки Дракуліч: методичний аспект. *Мова і культура*, 2018. С. 12–19.
7. Дракуліч С. Вони б і мухи не скривдили. Воєнні злочинці на суді в Гаазі. Київ: Комора, 2018. 192 с.
8. «Serb Hitler» admits killings. *The Irish Times*. Oct 30, 1998. <https://www.irishtimes.com/news/serb-hitler-admits-killings-1.208823> (дата звернення: 18.08.2021).
9. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. 3-є вид., переробл. та доповн. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2000. 248 с.
10. Drakulić S. They Would Never Hurt a Fly: War Criminals on Trial in The Hague. Great Britain: Abacus. 2004. 209 p.
11. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2006. 462 с.
12. Коваль А. П. Практична стилїстика сучасної української мови. 3-тє вид., допов. і перероб. Київ: Вища шк., 1987. 351 с.
13. Nice Guy. *Urban Dictionary*. <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Nice%20Guy> (дата звернення: 18.08.2021).
14. Mišur I. Pobratimstvo lica u zločinu. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 2018, 16.2. S. 392–396.

Blyzniuk K. Stylistic functions of antonyms in Ukrainian translation of Slavenka Drakulich's artistic journalism

Summary. The article examines the peculiarities of the selection of expressive means in the artistic journalism of the Croatian writer and journalist Slavenka Drakulich. The study reveals that the author's work was not analyzed by Ukrainian linguists, sporadic attention was paid to it by literary critics O. Antonova, T. Gundorova, Y. Pisarenko, and historians O. Betliy, V. Presich, but the specifics of the texts by S. Drakulich encourages the study of language tools used in both originals and translations.

On the material of the Ukrainian translation of the essay from the collection «They Would Never Hurt a Fly: War Criminals on Trial in The Hague» the peculiarities of the use of antonyms and antonymic constructions are investigated, their stylistic and text-forming functions are determined, the suggestive potential is traced. It is established that the phenomenon of antonymy is manifested on three textual levels: lexical (through the selection of traditional words and the creation of occasional antonyms), syntactic (through contrastive construction of sentences and paragraphs), and compositional (general contrast of the story). At all three levels, the main opposition is the difference between an ordinary person and a war criminal. The author searches for hidden signs of a sadist and sociopath in the pre-war descriptions of the protagonist, and at the same time tries to see human features in the defendant of the Hague tribunal.

Comparison of the translated material with the original showed that R. Svyato resorted to ellipsis and parcelling to construct shorter and more accurate, and therefore more expressive and suggestive syntactic constructions. That is, she does not just translate but co-creates the text, which makes it stronger and more vivid for the Ukrainian reader. However, the idiomatic meanings of some compounds were not preserved.

The analyzed material showed that the language of S. Drakulich's works is specific and worthy of the attention of linguists because its detailed study will allow to make higher quality translations that will better convey the author's meanings.

Key words: artistic journalism, essay, stylistic function, antonym, antithesis, oxymoron.